

LES PROVÍNCIES I LA CONSTRUCCIÓ DE LA IDENTITAT NACIONAL ESPANYOLA: EL CAS DEL PAÍS VALENCIÀ

AGUSTÍ CAMPOS PERALES

MONTSERRAT, LA VALL DELS ALCALANS

Resum: el “naixement” de les províncies en el nou sistema liberal-burgés respongué, principalment, a factors administratius i geogràfics. Però, quin paper jugà el factor identitari? Què es pretenia amb la constitució d’unes noves estructures politicoadministratives? Com afectà això a la identitat valenciana? En aquest article es realitza un breu repàs a totes aquestes qüestions.

Les identitats són volàtils: canvien amb la història. En aquest sentit, un factor que ajuda a modificar-ne la seua composició, el seu imaginari simbòlic, i al capdavant les seues realitats, són els canvis administratius que s’hi succeeixen territorialment. En el cas espanyol, i en concret en el territori valencià, la “invenció de les províncies”¹ fou un dels fets més destacables en la construcció de les identitats des del vuit-cents fins a l’actualitat. Els historiadors, doncs, a l’hora d’analitzar els períodes històrics, hem de ser més conscients de la importància del marc geogràfic i administratiu, en continu moviment i amb significats diversos.

¹ Prenem aquesta provocadora i suggerent idea de: Burgueño, J. *La invención de las provincias*, Catarata, Madrid, 2011.

Durant el segle XIX, la configuració del nou estat liberal-burgés comportà tot un seguit de novetats, d'entre les quals destacà un nou ordenament territorial. El factor que hi subjagué, assenyalat pels especialistes, a les acaballes del segle XVIII, fou el de la racionalització dels recursos. La proximitat amb els centres fiscals (i de major pes demogràfic) fou una raó primordial per tal de dividir el cos territorial espanyol en departaments, relativament uniformes.²

Les províncies espanyoles el 1789. Es diferencia clarament una perifèria amb grans blocs provincials i un centre peninsular de xicotetes unitats territorials. Font: Burgueño, J. *Geografía política de la España Constitucional. La división provincial*. Centro de estudios constitucionales, Madrid, 1996, p. 27

D'altra banda, però, cal no menystenir el component identitari i assimilador de les províncies. La construcció de l'estat-nació espanyol viu, durant les primeres dècades del XIX, la seua efervescència. A través dels discursos i la

² És acusada la influència francesa en la configuració de les províncies espanyoles. Aquesta idea es palesà sobretot en l'esquema provincial importat per Josep Bonaparte, basat en el model departamental francès. Les incorporacions al territori valencià del segle XIX (Sax, Villena i la comarca d'Utiel-Requena), com després veurem, responen a la unió d'interessos de diferent índole: administratiu, fiscal i econòmic.

seua capacitat de crear identitats i realitats, es poden discernir els objectius dels promotors dels canvis provincials.

La Il·lustració, com defensa Maravall, suposà una etapa de nacionalització de la societat espanyola.³ En paraules de Pablo de Olavide, el 1768, Espanya era una «república monstruosa, formada de muchas pequeñas, que reciprocamente se resisten, porque el interés particular de cada una està en contradicción con lo general».⁴ Com s'ha apuntat abans, França i la seua homogeneïtzació administrativa i cultural era el referent. El 1842, ja presentada la reforma provincial de Javier de Burgos, Nicomedes Pastor-Díaz expressava que: «Al recorrer Francia, se ve con los ojos que aquel país es una vasta provincia; una carrera del Pirineo al Estrecho de Gibraltar es un viaje por veinte naciones».⁵ Sens dubte que França era l'espill en què emmirallar-se, per raons administratives, polítiques i identitàries: calia construir l'estat-nació sobre unes bases sòlides, en paral·lel a la gènesi i consolidació de l'estat liberal-burgés.

Al rerefons d'aquest impuls hi havia, en paraules de Forcadell i Romeo, «el reconocimiento explícito de que el territorio era (...) una de las expresiones privilegiadas de la identidad nacional (...)».⁶ Aquest reconeixement, però, no es portaria a terme sense discussions ni contradiccions. Ans al contrari: els models de divisió provincial afluïren segons la ideologia governant: liberal, conservador, moderat, progressista, etc.⁷

Sense parar-nos en les diferents propostes respecte la divisió provincial d'Espanya, la reforma més significativa –i en certa mesura definitiva– fou la que s'ha atribuït, com a darrera baula, a Javier de Burgos. Des del punt de vista històric, de Burgos pretenia encaixar la divisió provincial tot respectant els límits que en un passat havien existit en els territoris de la Corona d'Aragó. En el cas

³ Citat per: Burgueño, J. *Geografía política... op. cit.* p. 44.

⁴ *Ibidem*, p. 45.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Forcadell, C; Romeo, M. C. "Introducción", dins: Forcadell, C; Romeo, M. C. (Eds.), *Provincia y nación, Los territorios del liberalismo*, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2006, pp. 5-10.

⁷ *Ibidem*, p. 6

del País Valencià, tanmateix, aquest fet no es complí, com tot seguit es veurà. Seguint un ordre cronològic, els canvis que se succeïren en les terres valencianes i les corresponents províncies foren de diversa índole.⁸

En paraules de Jesús Burgueño, el País Valencià fou el territori de l'estat que més es veié afectat pels canvis provincials.⁹ Aquestes modificacions es poden establir en tres etapes: la incorporació de Villena i Sax a la província d'Alacant el 1836, els retocs de la línia divisòria entre les províncies de València i Alacant el 1847 i finalment la incorporació de la comarca d'Utiel-Requena el 1851.

Els canvis del mapa valencià del 1836 responen, segons Burgueño, a la proximitat vers la capital. A més de la incorporació de Villena i Sax a Alacant, d'altra banda el pas d'Albaida, Ontinyent i Gandia a la província de València responia a factors de proximitat respecte la capital. De l'ordre de 30 a 50 km. s'estalviaven els veïns d'aquests tres nuclis de població per assolir la capital provincial. El cas més punyent, però, fou el de Villena. Les raons de Burgueño se centren en la racionalització dels recursos, atès que era més lògic dependre d'Alacant que d'Albacete per la seua proximitat i grandària; altrament, s'ha argüït la pretensió de Villena d'esdevindre cap de partit judicial amb l'entrada a Alacant, ja que amb la dependència respecte Villarobledo en la província d'Albacete, Villena no podia representar un cap de partit judicial.¹⁰ Ara bé, el factor que més ens interessa en aquest punt és l'identitari. Les raons històriques respecte els territoris de la Corona d'Aragó no es compliren. Villena deixà de formar part del Regne de València com a conseqüència de la Guerra dels dos Peres, de manera que amb l'abolició dels Furs del Regne de València (1707), la ciutat castellana feia més de 300 anys que no tenia cap relació

⁸ Burgueño, J. "Modificacions del mapa provincial espanyol des de 1834", *Treballs de la Societat Catalana de Cartografia*, Desembre-1990, pp. 391-413.

⁹ *Ibidem*, pp. 393-397.

¹⁰ Vilar, J. B., "Las provincias de Albacete i Murcia en las rectificaciones de límites y en los procesos de reordenación territorial posteriores a la división provincial de Javier de Burgos (Siglos XIX y XX)", *Anales de Historia Contemporánea*, 20, 2004, pp. 315-328.

administrativa amb la Corona d'Aragó. Això sí, els contactes fronterers i les disputes territorials se succeïren al llarg de tot el segle XV i XVI.

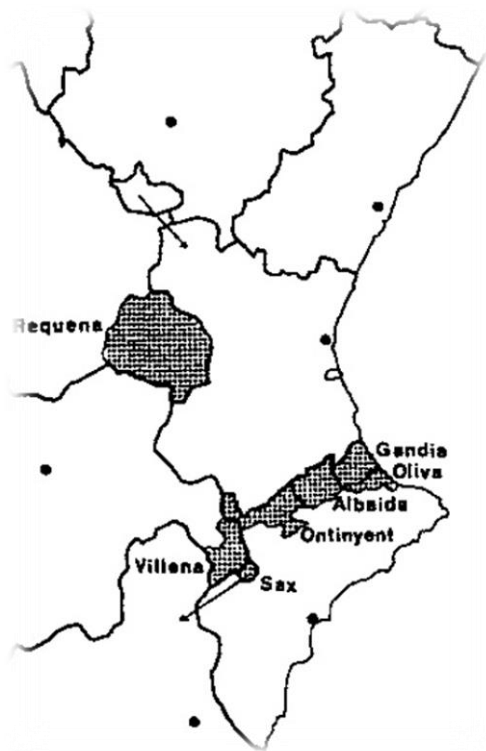
Joan Fuster ha vist en la incorporació de Villena al País Valencià l'eco d'un nacionalisme espanyol, capaç de malmetre la identitat valenciana en favor d'una altra d'espanyola.¹¹ Sense entrar en discussions, allò cert és que Villena era una ciutat castellana, sense cap arrelament respecte les terres que des d'ara en formaria part. L'antítesi del que succeí amb Villena fou Cabdet. Vila valenciana fins 1707, amb la divisió provincial de 1833 esdevingué una vila castellana dins la província d'Albacete; des d'ara, Cabdet seria Caudete, i el procés de substitució lingüística aniria en augment, fins al punt de perdre's-hi la llengua catalana a les acaballes del segle XIX.

Les reformes continuaren el 1847, també per raons geogràfiques. València representava per a Oliva, la Font d'en Carròs, Potries, Rafelcofer i Villalonga, la capital més propera, a més de ser la ciutat més important del País; aquesta part de l'actual comarca de la Safor passà d'Alacant a València en aquest any. Darrerament, el 1851 es portà a terme la incorporació a la província de València més important: la plana d'Utiel-Requena, comarca històricament castellana, s'incorporava al País Valencià. Les raons també eren geogràfiques: la llunyania respecte Conca (140 km) es reduïa a la meitat amb la dependència valenciana respecte el cap i casal; es preferia una capital de 100.000 habitants que no una de 10.000, a més que el mercat valencià era el més important de la producció vinícola de la comarca.¹²

Sens oblidar, de nou, la distorsió històrica que aquesta incorporació suposava, Fuster atribueix a factors identitaris aquest canvi. La divisió provincial de 1822 deixà Villena i Requena fora dels límits valencians. Al respecte, diu

¹¹ Fuster, J. *Nosaltres els valencians*, Edicions 62, Barcelona, 1962. Diu l'assagista valencià: «(...) L'Administració espanyola, després d'haver dividit en tres províncies arbitràries l'antic regne de València, decidí d'afegir-los algunes comarques —Requena, Villena— tradicionalment castellanés (...).» p. 37.

¹² Burgueño, J. "Modificacions del mapa provincial espanyol des de 1834", *op. cit.* p. 397.

La configuració provincial valenciana després de les reformes del segle XIX. Font: Burgueño, J. "Modificacions del mapa provincial espanyol des de 1834", *op. cit.* p. 413.

l'escriptor suecà: "Però l'annexió d'aquestes contrades a l'enderrocat edifici valencià degué ésser una idea que els buròcrates i els polítics jacobins devien reconsiderar repetidament. Jo no asseguraria pas que fos amb la intenció de desvirtuar expressament la fisonomia del País Valencià; però tampoc no gosaria negar-ho. (...) Els parcel·ladors de l'Estat en províncies, naturalment, no sentien el menor respecte per les realitats històriques i idiomàtiques dels territoris que manipulaven des de llur *covachuela* cortesana. Encara que el País Valencià hagués estat una regió de coherència monolítica, ells haurien fet el mateix. Però

es trobaven amb aquella «dualitat» valenciana que els autoritzava a fer-ho amb més franquesa. Al capdavant es tractava d'agregar unes comarques castellanes a províncies que ja en tenien d'altres i des de sempre. Villena i Requena venien a reforçar la «dualitat» valenciana. Són un postís impertinent en el cos regional."¹³

S'evidencia, al cap i a la fi, que les identitats són canviants. I que els discursos que defensen unes o altres posicions tenen un fort caràcter productiu de realitats; opcions contraposades i problemàtiques enfrontades. En el nostre cas, el relat del segle XIX, de l'estat-nació liberal-burgés espanyol, construï unes identitats que en el moment de nàixer es poden titllar d'*inventades* però que hui en dia s'han consolidat en l'imaginari simbòlic de l'estat, de les autonomies i de les províncies. Com a anècdota final i conclusiva, és ben comú

¹³ Fuster, J. *Nosaltres els valencians*, *op. cit.* p. 117.

escoltar a la ràdio o televisió, o llegir a la premsa, que un castellonenc s'enfrontà a un alacantí en un partit de tennis. Això mateix hem intentat apuntar en aquestes reflexions: la força de les identitats creades al segle XIX i que actualment romanen amb força.

Bibliografia

Burgueño, J. "Modificaciones del mapa provincial espanyol des de 1834", *Treballs de la Societat Catalana de Cartografia*, Desembre-1990, pp. 391-413.

- *Geografía política de la España Constitucional. La división provincial*. Centro de estudios constitucionales, Madrid, 1996.
- *La invención de las provincias*, Catarata, Madrid, 2011.

Forcadell, C; Romeo, M. C. "Introducción", dins: Forcadell, C; Romeo, M. C. (Eds.), *Provincia y nación, Los territorios del liberalismo*, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 2006, pp. 5-10.

Fuster, J. *Nosaltres els valencians*, Edicions 62, Barcelona, 1962.

Vilar, J. B., "Las provincias de Albacete i Murcia en las rectificaciones de límites y en los procesos de reordenación territorial posteriores a la división provincial de Javier de Burgos (Siglos XIX y XX)", *Anales de Historia Contemporánea*, 20, 2004, pp. 315-328.

COM CITAR AQUEST ARTICLE:

Format Norma ISO 690-2

Campos Perales, Agustí. "Les províncies i la construcció de la identitat nacional espanyola: el cas del País Valencià" [en línia]. *Clapir, Joves Historiadors i Historiadores Valencians* [publicació seriada en línia]. Novembre 2013. <enllaç> [Consulta: Dia Mes Any].

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquest article i la seua utilització ha de respectar els drets de la persona/persones autora/autores. Pot copiar, distribuir i comunicar públicament l'obra. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona/persones autora/autores i el títol de l'article. No s'autoritza la seua reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre. Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de l'article com als seus resums i índexs.